

УДК 82
ББК 83.3 Тоҷ

**НАҚШИ МАҶОЗ
(МЕТАФОРА) ДАР
ТАШАККУЛИ МАЪНОИ
ВОЖАҶО ДАР РОМАНИ “СЕ
РӯЗИ ЯК БАҶОР”-И
САТТОР ТУРСУН**

Шокиров Туграл Сирочович, д.и.филол, профессори кафедраи забони тоҷикии ДДХБСТ; **Темирова Шучоат Мамадҷоновна**, сармуаллимаи кафедраи умумидонишигоҳии забони тоҷикии МДТ «ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)

**РОЛЬ МЕТАФОРЫ В
ФОРМИРОВАНИИ
СМЫСЛА СЛОВ В РОМАНЕ
«ТРИ ДНЯ ОДНОЙ ВЕСНЫ»
САТТОРА
ТУРСУНА**

Шокиров Туграл Сироджович, д.филол. н., профессор кафедры таджикского языка ТГУПБП; **Темирова Шудҷоат Мамадҷановна**, ст. преподаватель общеуниверситетской кафедры таджикского языка ГОУ «ХГУ им. акад. Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**THE ROLE OF METAPHOR
AND FORMATION OF SENSE
OF WORDS IN THE NOVEL
"THREE DAYS OF ONE
SPRING" BY SATTOR
TURSUN**

Shokirov Tughral Sodirovich, Dr. of Philology, Professor of the department of the Tajik language under the TSULBP; **Temirova Shudjoat Mamajahnovna**, senior teacher of the all-University department of the Tajik Language under the SEI “KSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: shokirjon1102@mail.ru

Калидвожаҳо: романи «Се рӯзи як баҳор», Саттор Турсун, забони асари бадеӣ, забони гуфтугӯӣ, маъноӣ асли ва маҷозӣ, сермаъноӣ, метафора, кӯчидани маъноӣ калима

Усули корбурди маҷоз (метафора), истифодаи он барои ифодаи маъниҳои гуногуну гайримаъмулӣ ва асли мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Эҷодкорӣ ва мавридишиносии Саттор Турсун дар истифодаи санъатҳои бадеӣ таъкид гардидааст. Зикр шудааст, ки маҷоз дар романи «Се рӯзи як баҳор»-и Саттор Турсун ду вазифаи муҳимро иҷро мекунад: воситаи тасвири бадеӣ (ба маъноӣ маҳдуд вожа) ва усули муҳимми кӯчиши маъно (ба маъноӣ васеи вожа). Муаллиф ба хулоса расидааст, ки дар як ҷумла истифодаи шудани силсилаи ибораҳои маҷозӣ дар қолаби (моделӣ) метафораи зооморфӣ забони асарро хеле пуробуранг намудааст. Дар таркиби ибора ва ҷумла зухур намудани навъҳои мухталифи метафора ба беитар зоҳир шудани хусусиятҳои сермаъноии калимаҳо мусоидат мекунад. Дар роман ҳодисаи фарох сохтани доираи истеъмоли унсурҳои камистеъмол ё гайримаъмулӣ ба назар мерасад.

Ключевые слова: роман «Три дня одной весны», Саттор Турсун, язык художественного произведения, разговорный язык, исконное и переносное значение, полисемантичесность, метафора, перенос смысла слова

Проанализированы способы использования метафор для выражения необычных, переносных и исконных значений в романе Саттора Турсуна. Особо подчеркивается творческий потенциал писателя в использовании метафоры. Подчеркнуто, что

метафора в романе «Три дня одной весны» Саттора Турсуна выполняет две важные функции: это средство художественного изображения (в узком смысле слова) и важный способ переноса смысла (в широком смысле слова). Сделан вывод, что использование в одном предложении нескольких метафорических словосочетаний в модели зооморфической метафоры придает языку произведения особую красочность. Также использование разных видов метафоры в словосочетаниях и предложениях содействует проявлению полисемантической слов. В романе наблюдается явление расширения круга использования малоупотребительных лексических элементов.

Key words: the novel "Three Days of one Spring" by Sattor Tursun, literary production language, colloquial language, primordial and figurative meaning, polysematicity, metaphor, transference of word meaning

The author has analyzed the ways of use of metaphors for expressing unusual, figurative and primordial sense in Sattor Tursun's novel. The writer's creative potential in usage of metaphor is underscored especially. It is stressed that metaphor performs two main functions: as means of imaginative depiction (in narrow sense of the word) and as an important mode of sense transference (in a wide sense of the word).

The author comes to the conclusion that usage of several metaphorical word-combinations in one sentence in the model of zoomorphic metaphor imparts especial colouring to the language of the work. Utilization of different types of metaphor in word-combinations and sentences promotes an evincement of polysematicity of words. The phenomenon of enlargement of the circle of scantily used lexical elements is observed in the novel.

Саттор Турсун аз зумраи нависандагонест, ки дар истифодаи вожаҳо дар осораш бо камоли нуктасанҷӣ чун заршинос муносибат мекунад. Ба ин матлаб худи нависанда дар муқоваи наشري дуюми романи “Се рӯзи як баҳор” ишора намуда, навиштааст: “Забони асари бадеӣ набояд ланҷ, носуфта ва ҳатто миёнаҳол бошад. Зеро ба чунин лафзу лаҳҷа як амри беҳуда аст кашф намудани олами ботинии инсон, баён доштани кори ақлу фиросат, вазъи ҳавоси ҳамса, умуман возеҳ ба таҳқиқ гирифтани ниҳонхонаҳои дилу қони одамизод” (7, 4).

Дар забони тоҷикӣ хусусияти сермаъноии вожаҳо ва ба як ё чандин маъно истифода шудани онҳо танҳо дар матн маълум мегардад. Маъмулан бо гузашти замон, аз як тараф, баъзе вожаҳо аз истеъмоли берун мешаванд ва вожаҳои нав ба миён меоянд, аз тарафи дигар, баъзе вожаҳо охишта–охишта маъноҳои нав мегиранд ва маъноҳои пештараашонро аз даст медиҳанд. Ҳатто дар баъзе давраҳои таърихӣ маънои баъзе вожаҳо тамоман дигар мешаванд.

Лексикаи забони адабӣ қабатҳои гуногуни семантикии калимаҳоро фаро мегирад, ки яке аз он қабатҳо аз ҳисоби вожаҳои сермаъно ба вучуд меояд.

Вожаҳои сермаъно як маънои асосӣ ва чанд маънои иловагӣ доранд ва маъноҳои иловагии онҳо дар иртибот бо маънои асли ба зухур меоянд. Ин ҳодиса дар забон даставвал зери таъсири бардавоми забони гуфтугӯӣ ба китоби ва ё баръақс сар мезанад. Чунонки профессор Ғ. Ҷӯраев таъкид менамояд: “сермаъноии калимаҳо бештар аз ҳама ба исмҳо ва феълҳо тааллуқ доранд” (13, 249).

Яке аз вижагиҳои вожаҳои маҷозӣ дар он аст, ки онҳо ифодагари мавҷудияти умумияти аломатҳо мегарданд.

Дар раванди сермаъно шудани вожаҳо маъноӣ асли ҳамеша нақши равшан дорад, зеро дар пояи маъноӣ асли вожа маъноҳои маҷозӣ пайдо мешаванд.

Тавре ки академик Шокиров Т. С. аз омӯзиши таърихи забони тоҷикӣ дар гули беш аз ҳазор сол мушоҳида мешавад, ки сермаъноии калимаҳо дар забони адабӣ ва шеваву лаҳҷаҳои маҳаллӣ ҳодисаи доимӣ ва бардавом буда, вобаста ба рушду такомули забон дар ҳар давраи таърихӣ ба зуҳур меояд. Осори назмиву насри шоирону нависандагони классикӣ ва муосирони мо мисли ҳазина дурдонаҳои вожаҳоро ҳифз мекунад ва дар ин осор намунаҳои бисёри вожаҳои сермаъноро метавон дучор омад, ки ин вижагии онҳо дар матн ба равшанӣ зоҳир гаштааст (15, 76).

Падидаи сермаъноиву тобишҳои маъноӣ бо маҷоз агарчи айни як ҳодиса нестанд, вале дар аксар мавридҳо бо якдигар шабоҳат доранд ва як вазифаро иҷро мекунанд. Гирд овардани ҳамаи маъноӣ калима ва тобиши иловагии он мушкул ва номумкин аст. Зеро тобиши маъноӣ калимаҳо вобаста ба фаъолияти ҳаррӯзаи одамон тағйир меёбанд.

Сермаъно гардидани калима дар натиҷаи ба мафҳуми дигар дарҷ кардани маъноӣ маъруфи вожае ба вучуд меояд ва ин ҳодисаро дар илми забонишиносӣ кӯчиши маъно меноманд (5, с. 52). Сермаъноии вожаҳо танҳо дар заминаи маъноӣ ифодакардаи онҳо дар дохили матнҳо баррасӣ намудан мумкин аст.

Калимаи сермаъно гурӯҳи воҳиди луғавист, ки аз воҳидҳои айниятдихандаи ташкилдихандаҳо ва ё маҷмӯи онҳо созон дода шуда, бо роҳи усули мухталфсурат мегирад. Мо дар ин нигошта танҳо ба як намуди зуҳури сермаъноии вожа, ки дар забонишиносӣ бо истилоҳи “метафора” маъруф аст ва онро дар забони тоҷикӣ “маҷоз” ҳам меноманд, дар асоси маводи романи “Се рӯзи як баҳор”-и Саттор Турсун изҳори назар менамоем.

Мафҳуми истилоҳии **маҷозро** муҳаққиқони мо дар замонҳои мухталиф дар осори илмӣ худ шарҳу тавзеҳ додаанд. Масалан, Шамси Қайси Розӣ дар китоби маъруфи худ “Ал-муъҷам” навиштааст: “Маҷоз зидди ҳақиқат аст. Маҷоз он аст, ки аз ҳақиқат даргузаранд ва лафзро бар маъноӣ дигаре итлоқ кунанд, ки дар асли вазъ на барои он ниҳода бошанд. Лекин бо ҳақиқати он лафз вачҳи алоқате дорад, ки бад-он муносибат муроди мутақаллим аз он итлоқ фаҳм тавон кард” (14, 23).

Муаллифи фарҳангномаи «Ғиёс-ул-луғот» Муҳаммад Ғиёсиддини Ромпурӣ дар шарҳи маъноӣ луғавӣ ва истилоҳии ин вожа навиштааст: “Маҷоз - зидди ҳақиқат, ба маъноӣ калимае, ки дар ғайри маъноӣ ҳақиқии худ мустаъмал шавад ва маъноӣ мавзӯи ҳақиқии он матрук шуда бошад, балки дар маъноӣ мавзӯъ ва ғайримаъзӯъ алоқай муттаҳибот ё зарфият ё сабабия ва ғайри он муҳаққак бошад...” (6, 233). Ин таърифи нисбатан пурраи мафҳуми маҷоз мебошад, ки аксари муҳаққиқони лексикаи забони тоҷикӣ низ асосан ба ҳамин назария таъяс кардаанд (5, 54-55).

Ҳар як калима дорои маъноӣ муайяни луғавӣ ё грамматикӣ буда, дар забон нақши хоси худро дорад. Аммо на ҳар чизе ё мафҳуму падидае дорои луғатӣ хос аст, яъне аксари вожаҳои забон ғайр аз маъноӣ, ки бар он вазъ шудаанд, ногузир маъноҳои дигарро низ ифода мекунанд. Роҷеъ ба ин мафҳум ҳанӯз пеш аз солшумории милодӣ Арасту навишта буд: «Азбаски миқдори калимаҳо маҳдуданду миқдори ашё бешумор, ин ва он калима ногузир барои ифодаи маъноҳои гуногун хизмат мекунанд» (1,536).

Профессор Д. Хочаев бо ишора бар хусусиёти услубии калимаҳо дар боби «Илми сарф»-и китоби худ «Ташаккул ва таҳаввули илми забонишиносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна» чунин менависад: «Калимаҳо дар таркиби қавлу қалом вобаста ба

максади гуфтор ва мазмуни нутқ шаклҳои гуногун пайдо менамоянд. Як калима чандин корбаст пайдо мекунад, аммо бунёди он – шакли аввалӣ, ки маънои асосӣ дар вай аст, асоси ҳамаи он калимаҳоро ташкил медиҳад» (12, 109).

Дар мавриди сермаъноии вожаҳо Р. А. Будагов бар ин назар аст, ки сермаъношавии вожаҳо ба чараёни ташаккулу таҳаввули забон, ки падидаи доимии таърихӣ аст, марбут аст ва ин чараён бар шаклу мазмуни вожаҳо таъсири манфӣ надошта, баръакс, боиси пайдо гардидани маъноҳои нав ба нави онҳо мегардад (2,164). Ин чараён, яъне аз маънои асосӣ дур шуда, маънои дигар гирифтани вожа, ки бо калимаи асосӣ пайванд дорад, маънои маҷозӣ мешавад.

Пажӯҳишгарони лексикаи забони тоҷикӣ қонибдори чунин андеша ҳастанд, ки чараёни ба маъноҳои маҷозӣ соҳиб шудани вожаҳову ибораҳо худ як падидаи тӯлонӣ мебошад. Бо гузашти замон бисёр вожаҳову ибораҳо дар натиҷаи пешрафти ҷамъият, рушди фарҳанг ва забону адабиёт маънои нав гирифта, мафҳуми дигари маҷозиро соҳиб шудаанд. Пас, маҷоз ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими бойшавии маъно дар адои ду вазифаи муҳим нақши асосӣ дорад:

а) ҳамчун воситаи тасвири бадеӣ (ба маънои маҳдуди вожа).

б) усули муҳими кӯчиши маънои вожа (ба маънои васеи он).

Истифодаи вожаҳову ибораҳо ба маънои маҷозӣ дар забону адабиёти мардуми гуногун дорои хусусиятҳои, ки ба шароити миллии он мардум иртибот дорад. Метафора ҳамчун як навъи зуҳури маънои маҷозӣ барои пурра, ихчам, нишонрас ва ҷозибанок тасвир намудани ҳодисаву воқеаҳо хизмат мекунад. Қариб ҳамаи забоншиносон метафораро ҳамчун ҳодисаи семантикӣ маънидод мекунанд. Масалан, муҳаққиқон Т. Ваҳҳобов ва Д. Бобочонова панҷ омили асосии зуҳури ҳодисаи метафораро муайян намудаанд:

а) монандию шабоҳати шаклии ду ё зиёда предметҳо:

б) дар заминаи монандкунӣ :

в) монандкунии предметҳо вобаста ба амалкарди онҳо:

г) ҳамоҳангии овоз:

ғ) монандии таассурот ва таассуроти мураккаб, ки дар натиҷаи таъсири предметҳои ба ҳам монанд ба вучуд омадаанд (3, 29).

Скляревская Г. Н., ишора мекунад, ки “дар раванди пайдо кардани маънои маҷозӣ семаи коннотативии дилхоҳ, новобаста аз он ки аз ядроӣ денотативӣ то ҷӣ андоза дур ҷойгир шудааст, ҷаъол гардида метавонад” (8, 17).

Дар забоншиносии муосири рус моделҳои маҷоз (метафора)-ро ба чанд анвои алоҳида низ тақсим кардаанд, ки ба заминаҳо ва омилҳои зуҳури маънои маҷозии вожаҳо вобаста мебошад. Масалан, забоншиносии рус Б. С. Котов зимни баррасии анвои маҷоз барои ифодаи симои душман дар маводи матбуоти замони Ҷанги якуми ҷаҳонӣ якҷанд модели зуҳури маҷозро баррасӣ кардааст, ки қобили таваҷҷуҳ мебошад (4, 94-109). Ин анвои метафора бо истилоҳоти моделҳои метафораҳои зооморфӣ (маҷозҳои, ки вобаста ба вожаву истилоҳоти ҳайвоншиносӣ аст), мифологӣ, театрӣ, намудҳои бозиҳо, аслиҳаи ҷанг ва ғайраҳо мебошанд. Ба андешаи мо, татбиқи ин назария ҳангоми таҳқиқи мавзӯи сермаъноии вожаҳо дар осори адибони тоҷик ҳолӣ аз манфиат нест.

Бо роҳи маҷоз сермаъношавии калимаҳо одатан ба калимаҳои серистеъмоли аслан тоҷикӣ хос аст.

Ҷиҳати муҳими калимаҳои сермаъно он аст, ки паҳлуҳои гуногуни ҳодисаҳои воқеиро дар шакли як калима акс мекунанд ва ҳамаи он маъноҳо ба ҳам алоқамандӣ

доранд. Ин гуна маъноҳои нав бо тобишҳои гуногун гирифтани калима бо матн алокаи ногусастанӣ дорад.

Забони тоҷикӣ табиатан забони масал ва маҷозхост ва дар тӯли садсолаҳо бо маҷозҳои гуногун пуробуранг гардидааст. Навъҳои мухталифи маҷозҳо – ташбеҳу истиора ва киноя бо рангорангии худ забонро чило дода, паҳлуҳои гуногуни маънӣ, тафаккур ва олами ҳастиро ба таври ҳамаҷониба чилвагар сохтаанд.

Инак, барои муайян кардани маъноҳои кӯчидаи ҷанде аз вожаҳо, ки бо роҳи метафора сурат гирифтааст, бо овардани мисолҳо аз романи “Се рӯзи як баҳор” андешаҳои худро баён намуда, хусусиятҳои сермаъноии онҳоро дар таркиби ибора ва ҷумлаҳо таҳлил ва баррасӣ мекунем. Дар ибора ва таркибот зухур намудани навъҳои мухталифи метафораро дучор меоем, ки дар онҳо хусусияти сермаъноии вожаҳо бештар аён мешавад.

Дар романи мазкур мо намунаи забони пурборро мебинем, ки дар он вожаҳо то ҳадди имкон ҳам ба маъноӣ асли ва ҳам ба маъноӣ маҷозӣ дар матн истифода шудаанд, ки ин падида гувоҳи огоҳии комили нависанда аз назокат ва балоғати забони китобиву гуфтугӯии мардуми тоҷик аст.

Нависанда зимни тасвир ба қорбасти вожаҳои маҷозӣ аҳамияти маҳсус дода, бадеияту ҷаззобият ва муассири забони асарашро таъмин намудааст: **забонаи оташ (44), шабба (44), барра(50), сар назадани офтоб (45), қабзаи андешаҳо (46), гургони дуло (47), пошнаи қуллаҳои кӯҳ (49), одамони дилпур (49), фалакздаҳои хомхаёл (49), дами офтоббаро (50), моли реза (50), таноби роҳ кашидан (51), таёк хӯрдан (55), зоди ҳаёт ёфтани (78), худро ба сад теғу табар задан (81), ҷашм дӯхтани (81)** ва ғайра.

Масалан, вожаи **барра** яке аз вожаҳои оғост, ки дар романи “Се рӯзи як баҳор” ба ҷуз аз маъноӣ аслии худ, ки “бачаи ғусфанд” мебошад, ба маъноӣ маҷозӣ низ ба қор рафтааст. Ба маъноӣ асли, мисол: *“Барраву бузголаҳо медаванд, меҷаҳиданд, дар гирди модаронашон пойкӯбон парвона шуда, ба пистони онҳо, ки ҳама даруни халтача буданд, даҳон мезаданд. Вале ба ҷои шир фиреб хӯрдаву даме ҳайрон монда, шикваомез “ба-аъ...” - мегуфтанд”* (7, 50).

Тавре мебинем, дар мисоли боло вожаи **барра** ба маъноӣ аслии худ истифода шудааст ва ягон маънии дигари кӯчидаро ифода намекунад. Дар забони гуфтугӯии тоҷикони кӯҳистон вожаи **барра** ба маъноӣ маҷозии “кӯдак” низ истифода мешавад. Масалан, дар лаҳҷаи мардуми водии Зарафшон ҳанӯз ба кӯдакон **“барраҷун” (барраҷон)** гуфта, бо навозиш мурочиат мекунанд. Агар ба сабаби маъноӣ маҷозӣ гирифтани ин вожа тавачҷуҳ намоем, ба назар мерасад, ки дар натиҷаи монанд кардани сифатҳои “беқарорӣ, ҷаққонӣ, зебой”-и кӯдак ба бачаи навзоди ғусфанд маъноӣ кӯчидаи вожаи **барра** зухур кардааст. Саттор Турсун, ки нависандаи огоҳ аз назокати забони гуфтугӯии мардуми тоҷик аст, бо маҳорати баланд дар асараш аз забони зиндаи мардум истифода кардааст. Дар романи “Се рӯзи як баҳор” лаҳзае аз саволу ҷавоби писарбачае бо бобояш ба қалам оварда шудааст. Бобо вожаи “баррача”-ро бо маънии маҷозияш, ки оҳанги навозиш дорад, ҳангоми муҳовара ба қор гирифта, аз наберааш мепурсад:

- Ту, масалан, кистӣ?”

- “Ман?.. Ман бача!”

- “Дуруст, ту бача. Лекин ба кадом забон гап мезанӣ?”

- “Ба забони падару модарам, ба забони шумо...”

- "Боракалло, **баррача**, ба забони падару модарат, - гуфт вай, аз пешониам нарм бӯсида. - Акнун ба ман фаҳмон, ки падару модарат кистанд?"

- "Одам", - дарҳол ҷавоб додам ман.

- "Бале, онҳо қабл аз ҳама одам. Аммо... умуман кистанд, миллаташон чӣ, ба қадом забон гап мезананд?"

- "Ба забони тоҷикӣ".

- "Офарин! Ба забони тоҷикӣ... Модом ки ба ҳамин забон гап мезананд, пас онҳо кистанд?"

- "Тоҷик".

- "Дуруст, **баррачаи бобо**, тоҷик. Акнун гӯй, ки ту худат кистӣ?"

"Тоҷик будагистам..." (7,64).

Ба хотири он, ки дар муҳовараи мазкур сухан дар бораи забони тоҷикӣ меравад, мо як пораи матнро пурра иқтибос овардем. Тавре мушоҳида мешавад, дар матни иқтибосшуда ду бор вожаи "**баррача**" бо маънои маҷозии "кӯдак, бачаи хурдсол" истифода шудааст. Махсусан, дар таъбири "**баррачаи бобо**" маънии маҷозии вожаи мазкурро равшан мушоҳида мекунем, ки дар он мурод аз "баррача" набераи мӯйсафед мебошад. Изофа бар ин, барои муайян намудани ғановати забони нависанда, ба андешаи мо, зарур аст, ки бештар ба матни комил (дар ҳаҷми 4-5 ҷумла) таъя намоем, зеро дар мисоли чанд ҷумлаи алоҳида, ки аз ҳар кучои матн гирифта шудаанд, наметавон вижагиҳои забони нависандаро муайян кард.

Агар ба муҳтавои романи "Се рӯзи як баҳор" таваҷҷуҳ намоем, дарк мекунем, ки мавзӯи марказии асар баёни вазъи рӯзгори мардум дар солҳои аввали Ҳукумати Шӯравӣ ва замони ҳаракати босмачигарӣ мебошад. Вобаста ба ин мавзӯ нависанда барои таъсирбахш гардидани забони асараш аз маънои маҷозии вожаҳо низ огоҳона ва эҷодкорона истифода мебарад, ки ин амал забони асарро аз такрори дилбазани вожаву истилоҳот эмин доштааст. Ба унвони мисол, дар матни асари мазкур нависанда ҷо-ҷо ба ҷои исми "босмачӣ", ки маънояш маълум аст, вожаву ибораҳои маҷозиро низ истифода мебарад. Дар матн худи нависанда ба унвони як луғатшинос маънии аслии вожаи "босмачӣ"-ро аз забони қаҳрамони асараш чунин шарҳ медиҳад:

"Ман ҳеҷ гоҳ **босмачӣ** набудам, бой! Баандеша гап занед. **Босмачӣ** - дузди шабгард, бедиданат, хонасӯз, харобкор! Аз қадим ҳамин тоифа махлуқони худобезор босмачӣ ном доштанд (7, 27).

Нуктаи ҷолиб он аст, ки дар матни боло таъбири "махлуқони худобезор" низ метафора аст, ки ҳаммаъноӣ вожаи "босмачӣ" мебошад. Дар ҷое дигар нависанда гунаҳои (қолабҳои) дигари маҷоз (метафора)-ро ҳамчун муродифи вожаи "босмачӣ" ба кор гирифтааст. Дар ин раванд ӯ бештар модели (қолаби) метафораи зооморфиро истифода кардааст. Масалан, маънои аслии вожаи "**гурғ**" – ҳайвони даранда аст, аммо ин вожаро дар ибораи "**гурғони одамсурат**" нависанда бо истифода аз маҷоз ба ҷои мафҳуми "босмачӣ" истифода бурдааст:

"Рафту душман дар ягон ҷо раҳна занад, шаҳидоне ки озодиро ба ивази ҷонашон аз чанголи **гурғони одамсурат** рабуда, бо ҳазор умеду орзу ба ихтиёри мо гузоштаанд, дар гӯрашон паҳлу намегарданд магар?" (7,12).

Монанди таъбири "**гурғони одамсурат**" дар ҷои дигар нависанда муродифи дигар мафҳуми "босмачӣ"-ро дар шакли "**он дарандаҳои хомхаёл**" барои ифодаи таъсирноки фикри худ мавриди истифода қарор медиҳад:

"Шарт нест, ки мо онҳоро саросар паронда, ба гӯри торик андозем, - дасти ӯро фишурда, ба оҳанги таъкид гуфт Амонов. - Чунки дар байни **он дарандаҳои хомхаёл**

камбағалоне ҳастанд, ки фирефта шуда, раҳгум зада, оқибат бехонумон гардида, имрӯз чӣ қор қарданро наредонанд” (7, 15).

Дар мавриди дигар адиб **босмачихоро** аз номи қаҳрамони асар Саид бо ибораи – гургони дупо ифода намудааст: *Намемонем....., ҳаёти осудаамонро захрогин қардан намемонем! Гургони дупо. Аз рӯзе, ки ба хонашон зада даромадани онҳоро шумида будем, ман хавф доштам: хавф доштам, ки баъзе маккорашон чун ба саломат бурда, ба тарафи мо ҳам метозанд. Лаънатиҳо...* (7, 47). Ибораи **гурги дупо** ба чуз “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” дар фарҳангу луғатҳои дигар дида нашуд. Дар фарҳанги мазкур зимни шарҳи вожаи **дупо** омадааст: *гурги дупо киноя аз одами дузду гонатгар* (10, 778)

Тафсири фарҳанг ва тасвири нависанда айният доранд. Адиб низ бо ҳамин маъно қорбаст қардааст. Гунаҳои дигари мисолҳо низ шарҳ наёфтаанд. Дар ҳамаи мисолҳо хислати табиати ин ҳайвони ваҳшии даранда одамони авбошу гонатгар, бедодгару хунхор қиёс шудааст. Худи **босмачӣ** низ дар натиҷаи маъноӣ маҷозиро соҳиб гаштани калима пайдо шудааст. Аслан он калимаи аз ҷиҳати пайдоиш ўзбекӣ буда, дар он забон ба қатори калимаҳои сохта дохил мешавад ва аз вожаи решагии **босма** кўфта, пахш, забт ва иловаи пасванди **–чӣ** сохта шудааст. Бинобар дар шакли тайёр иқтибос шуданаш дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохтор сода маҳсуб меёбад.

Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” **“босмачӣ** он ки дар ҳаракати босмачигӣ иштирок қардааст” (10, 235). Аммо дар солҳои 20–30- и асри гузашта дар Осиеи Миёна ҳаракати ақсулинқилобие, ки барои бар зидди инқилоби Октябр ва Ҳокимияти Шўравӣ ба вучуд омада буд, **босмачигарӣ**, намоянда ва иштирокчии онро **босмачӣ** меномид, ки амалиёташ асосан зулму золимӣ, ҳамлагарӣ, ҳучум, забтқорӣ, хуношомзанӣ, гонатгу яғмои мардум буд. Бинобар он босмачиёро нависанда ба **гурғони дупо** айният додааст, ки аслан эҷоди халқ аст.

Дар забони тоҷикӣ номи бисёре аз ҳайвоноти ваҳшиву хонагӣ ба маъноӣ маҷозӣ низ ба қор мераванд. Вобаста ба сифати он ҳайвонот номи онҳо гоҳо маҷозан ифодагари лақабу сифати баъзе одамони мегарданд. Дар мисолҳои боло вожаҳои **гурғ** ва **даранда** ҳамин вазифаро иҷро қардаанд. Баъзе аз номҳои ҳайвонот, ки маънояшон маҷозӣ шудааст, дар забони китобӣ ва гуфтугӯӣ хеле маъруфанд. Масалан, вожаи **рўбоҳ** дар забони тоҷикӣ ба чуз аз маъноӣ аслияш, ба маъноӣ “шахси маккор, фиребгар” истифода мешавад. Саттор Турсун ин вожаро бо маъноӣ маҷозияш дар ин романах хеле устодона истифода қардааст:

“Суханамро набуред, - гуфт Усмон Азиз ва баъде ки ў тарсида, зуд лаб фуру басти, илова намуд: - Ба ҳар ҳол шумо ҳам беғуноҳ нестед. Рўбоҳ шумдан лозим буд дар вақташ; рўбоҳ шуда, ба номи мискин, ҳеч набошад, забон дода, онҳоро дар банд нигоҳ доштан лозим буд; баробари пулу мол гундоштан гами мулкро ҳам хўрдан лозим буд. Лекин шумо ин хел намеқардед” (7, 28).

Баъзан дар як ҷумла нависанда силсилаи ибораҳои маҷозиро дар қолаби (моделӣ) метафорави зооморфӣ ба қалам овардааст, ки ин падида забони асари ўро бисёр пуробуранг намудааст. Ибораҳои маҷозии **рўбоҳи тулак (зираку чобук)**, **қафтори лошахўр** ва **шағоли бадбўй** дар мисоли зерин муродифи номи Ҳалимбойё худ сифатҳои ўст, ки бойи мардумозоре будааст. Бо истифода аз маҷоз нависанда тавонистааст, ки суҳанашро пуртаъбир намояд:

“Бале, ҳамон рўбоҳи тулакро нурсида будам; ҳамон қафтори лошахўрро, ҳамон шағоли бадбўйро. Дар сари як коса об меларзад ҳаромӣ! Чун медуҳаду ба касе луқмаи нон намедуҳад” (7, 20-30).

Маъмулан, ҳайвонотро ба чорвои калони шохдор ва майда чудо мекунанд. Аз тасвири муаллифи асар маълум мегардад, ки чорвои майда бо гунаи **моли реза** низ миёни мардум мустаъмал будааст. Дар мисоли зер ҳарду вожаи иборои мазкур сермаъноанд, вале дар таркиби исмии изофӣ омада, маънои маҷозӣ ба худ гирифтаанд ва адиб онҳоро рамзӣ истифода бурдааст, ки он муродифи синтаксисии **чорвои хурд** маҳсуб ёфта, вазифаи метафораро адо кардааст. Иборои фавқ дар луғату фарҳангҳо ва сарчашмаҳои адабӣ ба назар нарасид ва маълум мешавад, ки хоси шева аст:

*Дар ёнаи пур аз сабзаву лолаҳасакҳои канори деҳа, ки болотараи то худи ёла арчазор буд, **моли реза** мечарид. **Барраву бузголаҳо** медавиданд, меҷаҳиданд, дар гирди модаронашон пойкӯбон нарвона шуда, ба тистони онҳо, ки ҳама даруни халтача буданд, даҳон мезаданд. Вале ба ҷои шир фиреб хӯрдаву даме ҳайрон монда, шикваомез “ба-аъ...”- мегуфтанд (7, с. 50).*

Чанде поёнтар аз тасвири мазкур нависанда калимаи **дилпурро** ба кор гирифтааст, ки он ҳам аз маънои асли дур рафта, ба маънои маҷозии фаровон мустаъмал аст:

*Анвару ёронаш дар ин деҳа низ одамони дилпурро аз вазъият огоҳ карда... боз ба роҳ даромаданд (7,50). **Дилпур** аз иборои изофии дили **пуршуда** ба калимаи мураккаби тобеъ табдил ёфта, ба маънои маҷозӣ истифода мешавад. Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” моддаи луғатии **дилпур** ҷой надорад, вале **пурдил** мавҷуд буда, далер, диловарӣ, шучоатмандӣ, шучоъ, часур (9, 93) тафсир ёфтааст ва бо вожаи **дилпур** наздикии маъноӣ надорад. Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” дилпур “боваридошта, итминондошта, мутмаин” чунин маънидод шудааст (10, 451).*

Дар ФТР ба маънии бештаре тарҷума шудааст: **дилпур** *уверенный в ком-л., чём-л.; доверяющий кому-л.; надеющийся, полагающийся на кого-л., что-л.; ~ будан аз касе, чизе быть уверенным в ком-л., чём-л., доверять кому-л., чему-л., надеяться, полагаться на кого-л., что-л.; ~ кардан касеро а) уверять, убеждать кого-л. в чём-л.; б) снискать чьё-л. доверие; в) обнадёживать кого-л.; окрылять, воодушевлять кого-л. (11, 204).* Аз ин калима вожаҳои **дилпурӣ**, **дилпуруна** низ сохта шудааст.

Дар мисоли мо ба маънои маҷозию умумиистеъмоли ва маъмулиаш ба корбурди нависанда даромадааст. Ў дар ин асар баробари вожаи иборҳои умумиистеъмолу маъмулӣ унсурҳои камистеъмол ё ғайримаъмулиро мавриди истифода қарор дода, доираи истеъмолашонро фарох сохтааст, ки : **шабба**(44), **қабзаи андеша** (46), **пошнаи куллаҳои кӯх** (49), **фалакзадаи хомхаёл** (49), **моли реза** (50) **таноби роҳ кашидан** (51), **таёқ хӯрдан** (55), **зоди ҳаёт ёфтани** (78), **худро ба сад теғу табар задан** (81) ва ғайра аз ҳамин ҷумлаанд. Масалан, **забонаи оташ** маъмулу фаҳмо бошад, **шабба** дар забони тоҷикӣ мустаъмал нест. Нависанда онро ҳини тасвири нигориши ширҷӯшонӣ ва оташмонии Таманно истифода бурда, ҷанбаи этнолингвистии асарашро бештар назаррастар сохтааст: ***Шаббаҳои хушк чарс-чарс садо бароварда, осон месӯхтанд**(7, 43). Таманно боз ду –се **шаббаро** шикаста, ба оташдон партофту хушу ёдаш ба кӯи дигар рафт(7, 44).*

Вожаи мазкур дар фарҳангҳо ба назар нарасид. Дар мисолҳои боло ба маънои як намуди ҳезум омадааст. Мардум тирамоҳу зимистон (ва натавондан дар ин мавсимҳо) ҳезуми нимхушкро аввалҳои шаб ба дами оташдону бухорӣ пуроташ мегуздоранд, то хуб хушкида осону пурра бисӯзад. Ҳезуми аввали шаб барои саҳар хушкониदारо **шабба** меномиданд, ки маънии ҳезуми шаб хушконидаро дорад. Ба фикри мо иборои

фразеологии **қабзаи андеша** низ барои аксари хонанда нав аст, зеро миёни омма муродифҳои ба ҳаёл (андеша фикр) рафтани, ғарқи ҳаёл шудани серистеъмоланд, вале дар ҷумлаи поён гунаи “дар қабзаи андеша мондан” омадааст, ки аз ҷӯёгии адиб шаҳодат медиҳад : *Ва дили бе ин ҳам нуриштиробаи бештар дар қабзаи андешаҳо монда, Таманно ҳатто тасаввур карда наметавонист, ки пагоҳ, айнан дар ҳамин соат, соате, ки қурси лоларанги офтоб аз машириқ боз тег мекашад, вай...*

Бо Анвар вомахӯрад.

Дурусттараи, ӯро мебинад. Аввал як лаҳза, фақат як лаҳза! (7, 46).

Умуман, дар асари мавриди назар мо бештар аз 300 мисоле пайдо намудем, ки аз лихози пайдоиш, сермаъноӣ, доираю дараҷаи истеъмол тобишҳои маъноӣ, муассирю маҷозӣ ва бадеият ҷолибу арзандаи пажӯҳишанд, зеро анвои зухурёбии он дар қолаби метафора (маҷоз) далели забони пурғановат, пуробуранг, гӯшнавоз ва аз лихози маъно пурбори нависандаи номвар Саттор Турсун мебошад.

Пайнавишт:

1. *Аристотель. Сочинения. Т.2. – М.: Мысль, 1976. -550 с.*
2. *Будагов Р.А. Введение в науку о языке. – М., 1965.-276 с.*
3. *Ваҳҳобов Т., Бобоҷонова Д. Муқаддимаи лексикологияи забони тоҷикии адабӣ. - Хуҷанд: Ношир, 2010. – 73 с.*
4. *Котов Б. С. Метафора как средство создания “образа врага” в газетных текстах (на примере образов Австро-Венгрии и Германии в русской прессе кануна Первой мировой войны).- // Вестн. Моск. ун-та. сер. 12. Политические науки. – 2014, № 1.- С. 94-109.*
5. *Маҷидов Ҳ. Забони адабии ҳозираи тоҷик.- Ҷ. 1. Лугатиносии.- Душанбе: Деваиттич, 2007.- 244 с.*
6. *Ромпурӣ, Муҳаммад Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-лугот. -Ҷ. 2. - Душанбе: Адиб, 1988.- 416с.*
7. *Саттор Турсун. Мунтахаби осор. –Душанбе: Адиб, 2013. 560 с.*
8. *Склярёвская Г.Н. Метафора в системе языка. - СПб, 1993.-152с.*
9. *Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Ҷ. 2.- М.: СЭ, 1969.- 950 с.*
10. *Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. – Душанбе: Пайванд, 2008. - 950 с.*
11. *Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ.- Душанбе: Пайванд, 2010.- 799 с.*
12. *Хоҷаев Д. Ташиаккул ва таҳаввули илми забониносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна. – Душанбе, 1998.-176 с.*
13. *Ҷӯраев Ф. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1.- Душанбе, 1980.-330 с.*
14. *Шамс Қайс Розӣ. Ал-мӯъҷам. - Душанбе: Адиб, 1991. -464 с.*
15. *Шокиров Т. С. Адиб, забон ва услуб.- Душанбе: Адиб, 2001.- 167 с.*

Reference Literature:

1. *Aristotel. Compositions. V.2. - M.: Though, 1976. - 550 pp.*
2. *Budagov R. A. Introduction into the Science of Language. - M., 1965. - 276 pp.*
3. *Vahhobov T., Bobojohnova D. Introduction into the Lexicology of Tajik Modern Literary Language. - Khujand: Publisher, 2010. - 73 pp.*
4. *Kotov B. S. Metaphor as a Means of Creation of "The Image of Enemy" in Newspaper Texts (on the examples of the images of Austrians-Hungarians in Germany in the Russian Press on the Eve of World War One. // Tidings of Moscow University. Series 12. Political sciences. - 2014, N1. - PP. 94-109.*

5. *Madjidov Kh. Modern Tajik Literary Language. - V.1. Dictionary. - Dushanbe: Devashtich, 007. - 244 pp.*
6. *Rompuri, Mukhammad Ghiyosiddin. Dictionary by Ghiyos. - V.2. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1988. - 416 pp.*
7. *Sattor Tursun. Selected Works. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2013. - 560 pp.*
8. *Sklyarevskaya G.N. Metaphor in the System of Language. - Spb, 1993. - 152 pp.*
9. *Dictionary of the Tajik Language. - V.2. - M.: SE, 1969. - 950 pp.*
10. *Interpreting Dictionary of the Tajik Language. - Dushanbe: Union, 2008. - 950 pp.*
11. *Tajik-Russian Dictionary. - Dushanbe: Alliance, 2010. - 799 pp.*
12. *Khodjayev D. Formation and Evolution of Persian-Tajik Linguistics in Middle Ages. - Dushanbe, 1998. - 176 pp.*
13. *Djurayev G. Southern Vernacular of the Tajik Language. V.1. - Dushanbe, 1980. - 330 pp.*
14. *Shams Kais Rozi, Al- Mujam. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1991. - 464 pp.*
15. *Shokirov T. S. Man-of-Letters, Language and Style. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2001. - 167 pp.*